

φαίνεται φλογερά ἐκδήλωσις ἐσωτερικοῦ πάθους, ἐξικνεῖται δὲ τοῦτο εἰς τὸν ὕπατον βαθμόν, ὅταν ψάλλη σκανδιναυικὰ ἄσματα τοῦ ἔρωτος. Τότε ἀναλαμβάνει ἡ φυσιογνωμία αὐτῆς καὶ ἀκμὴν πρόσθετον καὶ εὐμορφίαν. Ὅταν δὲ φέρουσα τοὺς δύο δακτύλους εἰς τὰ χεῖλη ἀποστέλλῃ τὸ φίλημα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ εἰς τὸν ἀπερχόμενον μυστήρα, δὲν εἶνε πλέον γυνή, δὲν εἶνε ἡ κοιδὸς Νίλων, εἶνε ἡ Ἀγάπη προσωποποιημένη.

Φαίνεται ὅτι εἰς τὰ παγερά ἐκεῖνα κλίματα, ὅπως ἔχουσιν ἀνάγκην μεγάλων πυρῶν ἵνα θερμάνωσι τὰ μέλη των, οὕτως ἔχουσιν ἀνάγκην πυριφλεγούς ἐκδηλώσεως αἰσθήματος ὅπως θερμάνωσι τὰς καρδίας. Ἡμᾶς τοὺς μεσημβρινούς, τὰ τέκνα τοῦ Ἡλίου, τοιαῦται πυραὶ καὶ τοιαῦτα αἰσθήματα θὰ μᾶς ἀπηνθράκουν.

Ἴνα καταδείξωσι τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐπλασεν τὸν μῦθον τοῦ Ὀρφέως κινουῦντος διὰ τοῦ μέλους αὐτοῦ καὶ τὰ ψυχα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὑπέστην ὅλως τὸ ἐναντίον. Ἡ μελωδία τῆς φωνῆς, τὸ κελάρυσμα τῶν φθόγγων, μὲ καθήλωσεν ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ καθίσματος, βωβόν, ἀκίνητον· καὶ ὅταν ἠθέλησα νὰ ἐγερθῶ ἠσθάνθην τὸ σῶμά μου πλέον ἢ πρότερον βαρὺ καὶ οὐχὶ ἀσφαλεῖς τοὺς πόδας.

Μήπως μεθύει τις κ' ἐκ τῆς Τέχνης ὡς ἐκ τοῦ οἴνου καὶ ἐκ τοῦ Ἐρωτος ;

*

Μελαγχρινὸς ὡς μιγᾶς, μὲ μεγάλους ὀφθαλμούς πλήρεις μυστηρίου, μὲ τὴν κόμην ἐρριμμένην ἐν εἴδει κροσσίων ἐπὶ τοῦ μετώπου, μὲ μύστακα εὐθέως προέχοντα τῶν ἰσχνῶν παρεῖων, μικρόσωμος, ἄσαρκος ὡς τὸ βιολίον του, πολυπαθῆς ὅπως αὐτό, τοιοῦτος εἶνε ὁ Σαρασάτης, ὁ Ἰσπανὸς ἀριστοτέχνης. Αἱ Γερμανίδες τὸν κατατρώγουσι διὰ τῶν διόπτρων ἀνευρίσκουσαι ἐν αὐτῷ τὸν τύπον τοῦ ἀνδρικοῦ κάλλους, ὅπως αὐταὶ τὸ ἐπιθυμοῦσι, καὶ χειροκροτοῦσι κ' ἐπευφημοῦσιν ἐξ ἴσου τὸν ἄνδρα καὶ τὸν τεχνίτην.

Τὸ μέγεθος τῆς τέχνης του ἀδύνατον νὰ παρασταθῇ διὰ συνήθων λόγων. Πρέπει νὰ εὐρεθῶσι λόγοι ἐπίσης μελωδικοί, ἀρμονικοί, ἵνα πῶς δηλώσωσι τῶν φθόγγων του τὸ εἶδος. Ἀπὸ τοῦ μαγευμένου ἐκείνου ξύλου περυγιζοῦσιν ἄδοντα πτηνά, ἐπὶ τῶν χορδῶν περιβομβοῦσι μελισσῶν σμήνη, ῥυακίου ψιθυραὶ βέουσιν ἀπὸ τοῦ τόξου καὶ κλείων τις τοὺς ὀφθαλμούς μεταφέρεται ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἥλιος λάμπει χρυσοῦς καὶ ἡ φύσις θάλλει πρασίνη. Καὶ βλέπει κύκλω κήπους διανθεῖς καὶ ἀναπνέει ἄρωμα ῥόδων.

Ἴσως, ἴσως νοσταλγῶν ἐκεῖνος ἐν τῇ ξένῃ καὶ παγερᾷ ταύτῃ γῇ, ἀναμνησκόμενος τῆς πατρίδος του τὴν θάλλουσαν φύσιν, αὐτοὺς τοὺς πόθους του ἐξεδήλου ἐπὶ τῶν χορδῶν τοῦ βιολίου,

καὶ ὁμοίους πόθους μ' ἔκαμε νὰ αἰσθανθῶ, καὶ νὰ νοσταλγήσω καὶ ν' ἀναμνησθῶ τὴν ἰδικήν μου πατρίδα

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων τούτων τὸ βλέμμα καὶ τὴν προσοχὴν μου προσελκύει ἄλλο τι ἐγγύτερον. Χρυσόκομος κόρη κάθεται πρὸ ἐμοῦ, ἀληθῆς τύπος τῆς ἀγνείας. Ἐπὶ τῶν οὐρανίων ὀφθαλμῶν της δὲν διήλθον ἔτι τῆς ὀδύνης τὰ σύννεφα, καὶ τοῦ ῥοδίνου στόματός της τὸ ἄρωμα δὲν ἀπεμύζησαν αἱ μέλισσαι τοῦ ἔρωτος. Καὶ ἀπὸ ταύτης τὸ βλέμμα φέρω πρὸς τὸν καλλιτέχνην, καὶ ἀπ' ἐκείνου εἰς τὴν κόρην. Κ' ἐν τῇ φαντασίᾳ χρυσοῦν τι νῆμα συνδέει τὰ δύο ταῦτα ἀντίθετα καὶ πρὸς ἄλληλα ἄγνωστα ὄντα.

Ἐκεῖνος ἐκπροσωπεῖ τὴν τέχνην ἐν ὅλῃ της τῇ τελειότητι, αὐτὴ τὴν καλλονὴν ἐν ὅλῃ της τῇ λάμπει. Σκοτεινὴ, πολυπαθῆς, συντετριμμένη ἐν τῷ ἀγῶνι ἡ Τέχνη, φωτεινὴ, ἀμέριμος, ἀκμαία ἡ Καλλονή. Ἡ Τέχνη μοιραίως βαίνουσα πρὸς τὸν τάφον, ἡ Καλλονὴ προσερχομένη εὐελπὶς εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ κόρη ἀνοιξὶς καὶ ὁ καλλιτέχνης χειμῶν.

Καὶ βαθμηδὸν ἡ ἐντύπωσις αὕτη μεγεθυνομένη τοσοῦτον ἐπλήρωσε τὸν λογισμόν μου, ὥστε ἐξηλείφθησαν, ἀπεσβέσθησαν οἱ πληροῦντες τὴν αἵθουσαν θεαταί, καὶ ἔμενον μόνοι, μόνοι ἐκεῖ ὁ τεχνίτης κρούων τὸ βιολίον του, ἡ κόρη ἀκρωμένη αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ φανταστικῇ ἐκείνῃ παραστάσει ὁ καλλιτέχνης προσήλου διάπυρον τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς περικαλλοῦς παρθένου ἐμπνεόμενος ἀπὸ τῆς μορφῆς αὐτῆς ὅτι διὰ φθόγγων ἐξεδήλου, ἡ κόρη δ' ἐκυπτε τὴν κεφαλὴν αἰδήμονως καὶ εὐλαβῶς ἀποδεχομένη ὡς εὐλογίαν τὴν μελωδίαν, ἣτις ἐπεχύνετο ἐπ' αὐτῆς.

^{45/27} 96ρίου 1886

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

ΤΑ ΕΠΙΓΕΙΑ ΑΓΑΘΑ

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἀναμφιβόλως εἶχον πῶς δίκαιον, λέγοντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται καὶ ὀφείλει νὰ εὐτυχῇ, ἐν οἷα δήποτε κοινωνικῇ καταστάσει διατελῶν· διότι μέγα ἰσχύοντες ἐπὶ τε τὴν φαντασίαν καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν, δυνάμεθα νὰ φανώμεν κρείττονες τῶν ἀλγηδόνων καὶ τῶν στερήσεων, καὶ νὰ χαρῶμεν ἑαυτοὺς καὶ ὅταν τὰ πάντα ἐλλείπωσιν ἡμῖν ἐξωθεν. Καὶ ὅμως ὀφείλομεν ἀρά γε ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ, τὰ σωματικὰ ἀγαθὰ, εἶνε ὅλως ἀδιάφορα, καὶ ὅτι ὀλίγον διαφέρει τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἂν τὸ σῶμα ἔχῃ καλῶς ἢ κακῶς, ἂν εἶνε ἀσθενὲς ἢ εὐρωστον, εὐμορφον ἢ δύσμορφον ; Ὁ τοῦ ἀνθρώπου βίος εἶνε τοσοῦτ' ὑγιέστερος, πληρέστερος καὶ πλουσιώτερος, ὅσῳ πάντα τὰ μέρη τοῦ

βίου τούτου εἶνε καὶ αὐτὰ ὑγιᾶ καὶ τέλεια. Ἡ ἀταραξία καὶ ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τοῦ ἡθικοῦ ὄντος ἐξαρτῶνται ἐν μέρει ἐκ τῆς ἀταραξίας καὶ τῆς εὐρωστίας τοῦ φυσικοῦ ὄντος, διὸ καὶ δυσκόλως εὐρίσκεται νοῦς ὑγιῆς ἐν σώματι ἀσθενεῖ. Καὶ ναὶ μὲν δύναται τις νὰ ἴδῃ, καὶ πολλάκις βεβαίως εἶδε, τὴν τῆς ψυχῆς εὐρωστίαν συνυπάρχουσαν μετὰ σώματος ἀρρώστου, ἀλλὰ καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ εὐκαμψία καὶ ἡ ῥώμη, παρέχουσαι εἰς τὸ σῶμα πλείονα μέσα ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, πρὸς ὑπερπήδησιν ἢ ἀποφυγὴν τῶν κινδύνων καὶ τῶν κωλυμάτων, δι' αὐτὸ δὴ τούτου εἶνε συντελεστικώταται εἰς τὴν ψυχικὴν ῥώμην. Τὸ θάρρος προέρχεται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ἣν ἔχομεν ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὸν κίνδυνον. Ὁ ἔχων τὰ φυσικὰ μέσα δυσανάλογα πρὸς τὰς ἀπειλάς τῶν ἐξωθεν δυνάμεων, καθίσταται ἀδύνατος, περιδεής, εὐκόλως ταραττόμενος. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἐξίς ἐκείνη τῆς δειλίας ἢ ὀλίγον εὐσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ χαρακτήρος. Τὰ δὲ ἄλλα πλεονεκτήματα, ἅπερ εἶνε μᾶλλον χάριτες τοῦ σώματος ἢ ὄντως ἀγαθὰ, δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ὡς ἐπίχαρις πολυτέλεια, ἣν ὀφείλομεν μῆτε ἄγαν νὰ φθονῶμεν, μῆτε ἄγαν νὰ περιφρονῶμεν. Καὶ αἱ μὲν ἐξωτερικαὶ χάριτες, συντελοῦσαι εἰς τὴν περὶ τοὺς τρόπους εὐτραπέλιαν, δύνανται νὰ συντελέσωσι καὶ εἰς τὴν περὶ πὸ πνεῦμα· διαθέτουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐκολὸν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινωνίας. Εἶνε λοιπὸν φυσικαὶ δυνάμεις καὶ φυσικὰ πλοῦτη, ὧν δυνατὸν νὰ γίνῃ χρῆσις καλὴ ἢ κακὴ, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἔχουσι ὅπως δήποτε πραγματικὴν ἀξίαν. Ὁ μυστικισμὸς λέγει ἡμῖν ὅτι ταῦτα εἶνε ἀγαθὰ ἐφήμερα, καὶ ἔχει δίκαιον· ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἐφήμερα ἀγαθὰ εἶνε οὐχ ἥττον ἀγαθὰ· διότι ἄλλως οὐδὲν ἐξ ὧν ἔχει ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἄξιον τοῦ ὀνόματος τούτου.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θὰ κατατάξωμεν ἐν τοῖς θεμιτοῖς καὶ ἐπιθυμητοῖς ἀγαθοῖς τὰς τῶν αἰσθήσεων ἡδονάς, αἵτινες ὡς πᾶσα ἄλλη ἡδονὴ συνδέονται πρὸς τὴν ἐνέργειαν ψυχικῆς τιнос δυνάμεως, καὶ ἐὰν τις ποιῆται μετρίαν αὐτῶν χρῆσιν, εἶνε θεμιτὸν νὰ ἀπολαμβάνῃ αὐτὰς ὡσπερ καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν. Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἐν τινι τῶν χαιρεστάτων καὶ εἰλικρινεστάτων χωρίων τῶν *Ἐξομολογήσεων*, ἐρωτᾷ ἑαυτὸν ἐὰν ἡ ἡδονὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐπιτρέπεται ἡμῖν ἢ τὰ βέβαια καὶ πραγματικὰ ἀγαθὰ, ὧν ἡ ἡδονὴ εἶνε παρακολούθημα καὶ μέσον. Ἐρωτᾷ δὲ μετ' ἀφελευθῆς τινος ταραχῆς, μήπως ἡ εὐκόλος αὐτοῦ καρδία λαμβάνῃ ὡς πρόφασιν τὴν σωματικὴν χρείαν, ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὰς ἀπατηλάς τῆς φιληδονίας ἡδυπαθείας. Ἀναμφιβόλως ταῦτα εἶνε μὲν καλαὶ καὶ συγγινητικαὶ ἀκριβολογίαι καὶ δισταγμοί, ἀλλ'

ὅμως δύνανται νὰ καταστήσωσι τὸν βίον ἀβίωτον, καὶ ἡ ἐπιμονὴ πρὸς ἀποφυγὴν πραγμάτων τοσοῦτον ἄκροσφαλῶν καὶ λεπτῶν, θὰ ἦτο ἀπώλεια χρόνου καὶ δυνάμεων, ὧν ἡ δύνατο νὰ γένηται χρῆσις ἐπωφελεστέρα. Ἄλλως ἀδιστακτικῶς λέγω ὅτι ἡ ἡδονὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε πρᾶγμα καλόν· καὶ ναὶ μὲν εἶνε ἀγαθὸν φροῦδον, κούφον, εὐθραυστον, ἀλλ' ὅπως δήποτε εἶνε ἀγαθόν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶνε θεμιτὸν νὰ ἀπολαύωμεν αὐτοῦ, οὐδόλως ἐξετάζοντες μετὰ περιεργίας καὶ ἀδιακρισίας, ἐὰν τοῦθ' ὅπερ ἀπολαύομεν εἶνε αὐτὴ ἡ ἡδονὴ, ἢ εἶνε χρεῖα τις ἱκανοποιουμένη. Ἄλλ' ὅποιον ἔσται τὸ ὄριον; Ἴδου: Πᾶσα ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἡδονή, ποιούσα τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἰδίαν ἀξιοπρέπειαν διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τοῦ κρατεῖν ἑαυτοῦ, εἶνε ἐπονεϊδίστος καὶ ἀναξία αὐτοῦ, διὸ καὶ ὀφείλει νὰ ἀποκλείηται τῆς ἐννοίας τῆς εὐδαιμονίας. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ αὐταὶ αἱ θεμιταὶ ἡδοναὶ δὲν ὀφείλουσι νὰ υπερβαίνωσι τὸ ἀναγκαῖον, τὰ καθήκοντα τοῦ τε ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, καὶ δὲν πρέπει νὰ θυσιάσῃ τις ὑπὲρ αὐτῶν οὐδὲν τῶν υπερτάτων συμφερόντων τῆς φαντασίας καὶ τῆς ψυχῆς. Τὰς προφυλάξεις δὲ ταύτας λαμβάνοντες, ἄς ἀπολαύσωμεν τοῦ βίου οἷον ἔδωκεν ἡμῖν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐδόλως ταραττόμενοι διὰ μεριμνῶν ἀνωφελῶν καὶ δισταγμῶν ἀτελευτήτων.

Ἄλλὰ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τὰς τῶν αἰσθήσεων ἡδονὰς ἀντὶ νὰ νομιζῶσιν ὡς ἓνα τῶν ἀναποφεύκτων μὲν ἀλλὰ δευτερόντων ὄρων τῆς εὐδαιμονίας, ὑπολαμβάνουσι αὐτὰς μὲν ὡς τὴν ὄντως εὐδαιμονίαν, τὸν δὲ τρυφηλὸν βίον ὡς ἄκρον ἀγαθόν· ἡ διαφορὰ μόνον εἶνε ὅτι ἄλλοι ἄλλως ἐκλαμβάνουσι αὐτήν. Καὶ οἱ μὲν, ἐπιδέξιοι καὶ συνετοὶ ὄντες καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἐκλογὴν τῶν ἡδονῶν, συνδυάζουσι τὰς ἑαυτῶν ἀπολαύσεις οὕτως, ὥστε νὰ ἀναμιγνύονται μετ' αὐτῶν ὅσον οἷον τ' ἐλάχιστοι δυσαρέσκεια, ἀναζητοῦσι τὴν ἄνεσιν ἐν τῇ ἡδονῇ, θέλουσι ἀπολαύσεις εὐάρεστους, ἀκόπους, ἀβράς, προτιμῶσιν ἀτμόσφαιραν μεμυρισμένην, καθέδρας ἀπαλάς, φίλους ἀρεστοὺς καὶ κόλακας, ἔρωτας εὐκόλους καὶ ἄνευ ἀκανθῶν· οἱ δὲ, δραστηριώτεροι καὶ βιαιότεροι, προτιμῶσι τὰς ὀρηκτικὰς καὶ δυσκόλους ἡδονὰς, τὰς συνταραπτούσας τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ ὄργανα, καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ πυρετῷ συγκρατούσας αὐτά. Ἐν οὐδενὶ γινώσκουσι ἓνα κρατῶσιν ἑαυτῶν, καὶ ἐκουσίως ἐγκαταλείπουσι ἑαυτοὺς ἔρμαιον τῆς τοκογλυφίας καὶ τῆς ἀσωτίας, μεταβιβάζοντες εἰς τὴν περιοχὴν τῆς τρυφῆς τὰς καυστικὰς βασάνους τοῦ πάθους. Τινὲς δὲ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἔργα σπουδαῖα καὶ ὀφελίμα, καὶ κατέχοντες ἐπιφανῆ τάξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, νομιζοῦσι ὅτι εἶνε ἐπιτετραμένον εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναπαύωνται, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπαχθῶν καὶ τραχέων τούτων πόνων νὰ ἀπολαμβάνωσιν ὡς ἀποζημιώσιν ἀπολαύσεις τινας ἀσημάντους

καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίας· οὗτοι ὑπολαμβάνουσι τὴν τρυφήν ὡς διασκεδάσιν, ἐξ ἧς νομίζουσιν ὅτι εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ λάβωσιν ὅτι τοῖς ἀρέσκει· ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ καταλίπωσι μέρος τοῦ βίου αὐτῶν ἔρμαιον τῶν τῆς τρυφῆς θεληγῶν χωρὶς νὰ διακινδυνεύωσι καὶ τὸ ὑπόλοιπον· διότι πολλάκις αἱ διασκεδάσεις αὐταὶ γίνονται παγίδες εἰς ἃς ἐπέπεσαν ἡ ἀγνοῦντες. Καὶ ὅτε δὲ τὸ κακὸν δὲν εἶνε μέγα, ἐνυπάρχει οὐχ ἦττον αἰσχρὸν τι, παρέχον εἰς μόνας τὰς αἰσθήσεις εὐκαιρίαν ἀνέσεως καὶ σχολῆς περισσεύουσιν ἐκ τῶν σπουδαίων ἀσχολιῶν. Τέλος ὑπάρχουσι ἄνθρωποι παχύνοι καὶ ἀμβλεῖς, οἵτινες φαίνονται αἰσθανόμενοι τὸν βίον διὰ τῆς πληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῶν. Οὗτοι ἐργάζονται μόνον ἵνα κερδαίνωσι καὶ κερδαίνουσι μόνον ἵνα ἀπολαύωσιν· εἰς τούτους δὲ ἡ φύσις, ἀπατηθεῖσα πάντως, ἔδωκε μορφήν ἄνθρωπινην, καὶ ὁ καταλληλότατος τρόπος, δι' οὗ εὐδοκίμως θὰ ἀνεδεικνύοντο, θὰ ἦτο ἐὰν ἐγεννῶντο κτήνη. Πᾶσαι αὐταὶ αἱ μορφαὶ τοῦ τρυφηλοῦ βίου, αἱ τε λεπτόταται καὶ αἱ τραχύταται οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ αἱ διάφοροι βαθμίδες τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ζωϊκοῦ βίου. Ἀλλὰ βίος τοιοῦτος εἶνε τὸ ἄκρον ἀγαθόν; εἶνε καὶ ἀπλῶς ἀγαθόν; Τὴν σκέψιν ταύτην οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀνεχθῆ, ἡμεῖς δὲ ἱκανῶς αὐτὴν ἀπεκρούσαμεν.

Ἐὰν τὸ σῶμα καὶ αἱ αἰσθήσεις, ἐν προτήκοντι μέτρῳ ὑποτεταγμένα τῷ ὀρθῷ λόγῳ, δὲν εἶνε ἄξια περιφρονήσεως, πολλῶ μᾶλλον ὀφείλομεν νὰ μὴ περιφρονῶμεν τὴν κτῆσιν τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, τῶν ἀναποφεύκτων εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν τέρψιν τοῦ βίου. Ἐὰν δὲ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἡμετέρων ψυχικῶν δυνάμεων, πᾶν μὲν τὸ συντελοῦν εἰς τοῦτο χρησιμεύει εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδαιμονίαν, πᾶν δὲ τὸ δυνάμενον νὰ βλάψῃ καὶ παρακωλύσῃ αὐτά, συγκαταριθμεῖται ἐν ταῖς κακοδαιμονίαις ἡμῶν. Καὶ ὁ σοφώτατος τῶν ἀνθρώπων εἶτε Ζήνων λέγεται εἶτε Σωκράτης, στερούμενος τεμαχίου ἄρτου, δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον οὔτε σοφὸς νὰ εἶνε, οὔτε φιλόσοφος, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἄνθρωπος· διότι ὁ βίος ἡμῶν συνεδυσάσθη ὑπὸ τῶν νόμων τῆς θείας Προνοίας πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, καὶ δὲν δύναται νὰ αὐξηθῆ καὶ ἀνθῆξῃ ἄλλως, ἢ ἐπὶ τῷ ὄρφῳ τοῦ νὰ τρέφεται δι' αὐτῶν καὶ περιβάλλεται ὑπ' αὐτῶν. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, πῶς δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἡ κτῆσις τῶν ἀναποφεύκτων τούτων πραγμάτων δὲν εἶνε ἀγαθόν; Οἱ δὲ λέγοντες ὅτι ὁ μὲν πλοῦτος εἶνε τι κακόν, ἢ δὲ πενία ἀγαθόν, δὲν βλέπουσιν ὅτι τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ πλούτου, οὐ κακὴν ποιεῖται τις χρῆσιν, καὶ περὶ τῆς πενίας ἡς καλὴν ποιεῖται τις χρῆσιν. Ἀλλὰ τότε τὸ κακὸν δὲν ἐγκρατεῖται ἐν αὐτῷ τῷ πλούτῳ, ἀλλ' ἐν ταῖς κακίαις αἵτινες διασκορπίζουσιν αὐτὸν ἢ μεταχειρίζονται αὐτὸν εἰς διαφθοράν· ὡσαύτως δὲ τὸ καλὸν δὲν ἐγκρατεῖται ἐν τῇ

πενίᾳ ὡς τοιαύτη, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρετῇ, ἧτις εὐρίσκει ἐν τῇ πενίᾳ εὐκαιρίαν νὰ ἀναφανῆ.

Ἀληθῶς ἠδύνατό τις νὰ περιορίσῃ τὸν πλοῦτον ἐν τῷ ἀπολύτως χρησίμῳ, καὶ νὰ θεωρήσῃ πᾶν τὸ ὑπερβαῖνον τὸ ὄριον τοῦτο ὡς τι περιττὸν συντελοῦν εἰς διαφθοράν. Ἀλλὰ τίς ὁ μὴ γινώσκων ὅτι ὑπεράνω τῶν τοῦ σώματος χρεῖων, ἃς ἡ ἐλαχίστη ἀνεσις δύναται νὰ θεραπεύσῃ, ὑπάρχουσι χρεῖαι τοῦ πνεύματος, τῆς φαντασίας καὶ χρεῖαι τῆς καρδίας, εὐρίσκουσαι ἐν τῷ πλούτῳ τῆς πληρώσεως αὐτῶν τὰ μέσα, ὧν ἡ πενία στερεῖται; Ὁ πλοῦτος παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ προφυλάσσει αὐτὸν τῆς τυραννίης τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· παρέχει αὐτῷ τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν σχολήν, τοῦτ' ἔστι πλείονα χρόνον πρὸς ἐκπαίδευσιν, πρὸς ἐπίδοσιν εἰς τὰς καλὰς τέχνας, πρὸς μελέτας ἀφιλοκερδεῖς. Ὁ πλοῦτος ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἴδωμεν τὸν κόσμον καὶ πολλοὺς ἄλλους κόσμους διαφόρους, ἀναπτύσσωσιν οὕτω τὸ πνεῦμα, ἐπεκτείνων τὰς ἐννοίας καὶ συντελῶν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πλοῦτος παρέχει τὰ μέσα πρὸς ἐργασίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀμιλλαν τῆς τέχνης καὶ τῆς βιομηχανίας, ὧν τὸ ἰσχυρότατον ὄργανον τῆς προόδου ἐν ταῖς κοινωνίαις· ὁ πλοῦτος προσέτι παρέχει τὰ μέσα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων, εἶνε λοιπὸν μέσον εὐπορίας· ἐφ' ὅσον δὲ ὑπάρχουσιν ἐν ἀνθρώποις ἀδυναμίαι καὶ δυστυχίαι (πιστεύω δὲ ὅτι δὲν θὰ παύσωσιν, φεῦ! ὑπάρχουσαι), μακάριοι ἐκεῖνοι οἱς δέδοται, δὲν λέγω μόνον νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένοι τούτων, ἀλλὰ νὰ θεραπεύωσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατατροχόμενους! τούτων τῶν λόγων πάντων ἕνεκα, ὁ μὲν πλοῦτος εἶνε ἀγαθόν, ὁ δὲ ἄνθρωπος δικαιοῦται νὰ θεωρῆ αὐτὸν ὡς μέρος τῆς ἑαυτοῦ εὐδαιμονίας.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ παλαιοὶ σοφοὶ ἦκιστα ἐτίμων τὰ πλούτη, ὁμολογητέον ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοὶ τιμῶσιν αὐτὰ ἴσως πέρα τοῦ δέοντος. Ἀνεφάνη δὲ ἐπιστήμη περιεργωτάτη καὶ διδασκικωτάτη, διδάσκουσα πῶς γίνονται τὰ πλούτη καὶ πῶς διανεμόνται ἐν ταῖς κοινωνίαις. Οἱ τῆς ἐπιστήμης ταύτης μύσται κατείδον ὅτι αὐξαναμένου τοῦ δημοσίου πλούτου αὐξάνεται ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος, καὶ ὅτι ἡ εὐζωία πάντων ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εὐζωίας ἐνὸς ἐκάστου. Ἀπέδειξαν δὲ ὅτι ἡ τοῦ πλούτου κατάρρησις οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ κατάρρησις τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐργασίας, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ εὐζωία συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χρηστῶν ἡθῶν, εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας, παρέχει τὴν δέουσαν ἀνεσιν πρὸς ἐργασίαν, μελέτην, ἀναπτύσσει τὴν κλίσιν πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον, καὶ καθ' ὅλου πρὸς πᾶν καλόν· τέλος ἀπέδειξαν ὅτι τὰ μάλιστα διεφθαρμένοι πάντων τῶν λαῶν εἶνε οἱ πένονοι λαοί. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ἀρχῶν, αἵτινες πᾶσαι εἶνε ἄληθεῖς, συνεπέρανάν τινα συμπερά-

σματα πολλήν ἀμφισβήτησιν ἔχοντα. Διανοήθησαν ὅτι ἦτο ὠφέλιμον νὰ ὑπεκκαύσωσι τὰς ἐπιθυμίας ἵνα προκαλέσωσι τὴν δραστηριότητα, νὰ ἀναπτύξωσι τὰς χρείας ἵνα ἐνθαρρύνωσι τὴν ἐργασίαν, νὰ διαδώσωσι τὴν φιλοχρηματίαν ἵνα καταπολεμήσωσι τὴν πρὸς τὴν νωθρότητα καὶ ἀδράνειαν ῥοπήν. Συνεπέραναν δὲ ὅτι ἡ μετριότης ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις ἦτο ἀρετὴ τῶν παλαιῶν χρόνων, ἀναξία κοινωνίας πεφωτισμένης, καὶ ὅτι μόνος ὁ ἀσκητισμὸς δύναται νὰ λέγῃ ὅτι «πλούσιός ἐστιν ὁ ἐλαχίστος ἀρκούμενος». Τέλος δὲ συνώψισαν τὴν καινὴν αὐτῶν ταύτην σοφίαν ἐν ταῖς λέξεσι ταύταις ταῖς εὐφυστάταις καὶ χαριεστάταις: «Ἀρετὴ προβάτων εἶνε τὸ νὰ μὴ ἔχῃ τις χρείαν τοῦ πράγματος ὅπερ δὲν ἔχει, ἀλλ' ἀνθρώπου ἴδιον εἶνε τὸ νὰ προμηθεύεται ὅ τι τοῦ λείπει.»¹

Δὲν ἀμφισβητῶ τὸ παράπαν τὰ ἀξιώματα ταῦτα καὶ πὼς τὰ θεωρῶ ἀληθῆ. Μάλιστα συμφωνοῦσι κάλλιστα πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀρχάς. Ἐὰν ἡ μετριότης τῶν ἐπιθυμιῶν προέρχεται ἐκ τῆς νωχελείας καὶ τῆς χαυνότητος τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ὁμολογῶ ὅτι αὕτη εἶνε φαινομένη ἀρετὴ, αἱ δὲ χρεῖαι αἵτινες θὰ ὑποβοηθήσωσι τὴν χαυνότητα ταύτην, τὰ μέγιστα θὰ ὠφελήσωσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἄρα γε ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀρίσωμεν ὄριον τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἡμῶν; Ἡ εὐζωΐα, παραδέχομαι, εἶνε ἐκ τῶν πρώτων ὄρων τοῦ ἠθικοῦ, τοῦλάχιστον ἐλαττώνει πολὺ τὰ ἐνδεχόμενα σφάλματα, ἀλλ' ὅμως αὕτη εἶνε μόνον μέσον, δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ βίου. Λοιπὸν ἅμα τυχόντες βαθμοῦ τινος εὐζωΐας, ἅμα ἐξασφαλίσαντες πὼς τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὀφείλομεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν εἰς οὐδὲν ἄποβλέποντες, ἢ εἰς τὴν αὐξήσειν τῆς εὐζωΐας ταύτης, ἢ μᾶλλον, ἀρκετὸν νομίζοντες τὸ ἤδη κτηθῆν, νὰ ἐπιδοθῶμεν εἰς ἄλλο τι ὑψηλότερον; Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ σοφὸς ὁ ἐλαχίστος ἀρκούμενος, ἵνα τὸν βίον αὐτοῦ ὅλον ἀφιερῶσιν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχει ἀρετὴν προβάτου; Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ, περὶ πάντων τῶν ἐργαζομένων εἰς πᾶν ἄλλο ἢ εἰς τὴν κτήσιν πλούτου. Τὸ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις μέτρον εἶνε ἀρετὴ ἀσκητικὴ, ἀρμόζουσα μόνον κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς ἀμαθίας καὶ ὀφείλουσα νὰ ἐξαφανισθῇ ἅμα τῇ ἀνατολῇ πολιτισμοῦ τελειότερου; Σύμφημι ὅτι τὸ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις μέτρον εἶνε ὅλος σχετικόν, καὶ ὀφείλει νὰ εἶνε ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων κατάστασιν· φέρ' εἰπεῖν ὅτι οὗτος νομίζει μέτρον, ἐκεῖνος θεωρεῖ ὑπερβολικὸν καὶ παράλογον· ἀλλ' ἐν οἷα δήποτε καταστάσει καὶ ἂν διατελῇ τις, ὑπάρχει πάντοτε τὸ μέτρον τὸ ἀρμόζον εἰς τὴν

κατάστασιν ταύτην, καὶ Ροσχίλδ τις ὢν, δυνατόν νὰ ἔχῃ χρείαν νὰ μετριάσῃ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ. Οἱ παλαιοὶ οἴτινες δὲν ἐγίνωσκον τοὺς νόμους τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου, ἐγίνωσκον θαυμασίως τοὺς νόμους τῶν παθῶν. Ἐγίνωσκον ὅτι ἐκ τῆς ἐπιθυμίας γεννᾶται ἡ ἐπιθυμία, καὶ μάλιστα ὅτι ἐπιτείνεται καὶ βιαιοτέρα καθίσταται, καθ' ὅσον τις ἐγκαταλείπεται εἰς αὐτήν· ὅτι ψυχὴ παραδιδομένη εἰς τὰς ἡδονὰς δὲν εἶνε πλέον κυρία ἑαυτῆς· τέλος ὅτι ὅσον τις καὶ ἂν προσπαθῇ νὰ τὴν πληρῶσῃ, αὕτη εἶνε ἀκόρεστος ἐφ' ὅσον ἡ βούλησις δὲν λέγει: ἀρκεῖ! Ὅθεν ἐρωτῶ, ἐὰν μία ἐπιθυμία πληρουμένη γεννᾷ δέκα ἄλλας τέως ἀγνώστους, τί κερδαίνω πρὸς εὐδαιμονίαν μου; Ἐὰν ἀνταλλάξω τὸν λήθαργον διὰ τοῦ πυρετοῦ, διατελῶ ἄρα γε ἐν κρείττονι καταστάσει; Λοιπὸν τὰ ἐξῶθεν ἀγαθὰ δὲν ἐξαρκούσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν εὐδαιμόνας τοὺς ἀνθρώπους, οὐδὲ ἀρκεῖ πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν τὸ νὰ γίνωσι πλούσιοι.

Ἡ πενία, ὡς ὁ πλοῦτος, ἔχει καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς καὶ τὰ κακά, τὰς τέρψεις καὶ τὰς λύπας, τὰς κακίας καὶ τὰς ἀρετάς.

Ἐν πρώτοις ὑπάρχει βαθμὸς τις πενίας κατ' οὐδένα τρόπον συμβιβάζομενος πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, αὕτη δὲ εἶνε ἡ ἐσχάτη ἔνδεια. Ἀναμφιδόλως καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ καταστάσει ἐνυπάρχουσι τινες ἡδοναὶ καθιστώσαι τὸν βίον ὑποφερτόν· ἀλλ' αἱ ἡδοναὶ αὗται εἶνε σπανιώταται, καὶ ἀντισταθμίζονται δι' ὑπερβολικωτάτων θλίψεων, ὥστε δὲν δύναται νὰ προσενέγκωσιν εἰς τὴν πάσχουσαν ψυχὴν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην κατὰ τὸ φαινόμενον κἂν εὐδαιμονίαν. Ἐνίοτε μεγάλη τις ψυχὴ προσκειμένη εἰς τὴν ζήτησιν ὑψηλῆς τινος ἰδέας, κατώρθωσε νὰ μὴ αἰσθανθῇ τὴν κατατρώγουσαν αὐτὴν ἔνδειαν, καὶ προσέχουσα εἰς μόνον τὸ ὄνειρον αὐτῆς, νὰ αἰσθάνῃ τινὰ εὐδαιμονίαν ἐν τῇ ἐσχάτῃ στερήσει τῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ βίου. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται περιπτώσεις εἶνε σπανιώταται καὶ δὲν δύναται νὰ καταλογισθῶσι. Ἡ ἐσχάτη ἔνδεια κατασπαράσσει καὶ ταπεινοῖ, ἐξαρτῶσα τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ἐμπνέουσα τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον, μεταβάλλουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς ζῶον ἔρπετόν καὶ ἀνήμερον. Ἄλλ' ἐνίοτε ὅμως καὶ μετὰ τὰς δεινοτάτας δοκιμασίας ἐπιζῆ τις χρηστότης ἀκατάβλητος, ὡς ἄνθος ἀποπλανηθὲν μεταξὺ βάτων καὶ ἀκανθῶν.

Ἡ πενία δὲν εἶνε ἔνδεια, διασώζει ὅψιν τινὰ καλήν, δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τῶν ἐσχάτων χρεῶν. Ἄλλως τε ἡ πενία εἶνε σχετικὴ, ἡ πενία τούτου δυνατόν νὰ εἶνε πλοῦτος ἐκείνου, καὶ τοῦτο διότι αἱ χρεῖαι δὲν εἶνε αἱ αὐταὶ κατὰ πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Καθ' ὅλου δὲ εἰπεῖν τὸ κύριον συστατικὸν τῆς πενίας εἶνε ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, εἶνε τὸ νὰ ζῆ τις μόλις κερδαίνων τὸν

1. J. B. Say, Cours d' économie politique, μέρος IV κεφ. 1.

ἐπιούσιον, καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ διατελῶν ὁ ἄνθρωπος, κατορθοῖ μάλιστα καὶ μετὰ βίας τὴν πληρῶσιν τῶν ἀπαραιτήτων αὐτοῦ χρειῶν δι' ἀγῶνων ἀδιαλείπτων. Ἐὰν δέ ποτε θελήσῃ νὰ διαθέσῃ τι πρὸς ἡδονήν, ἐξ ἅπαντος θά το ἀποκόψῃ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Τότε δὲ ὁ βίος εἶνε ἀγὼν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἐκάστη ἡμέρα διαμφισβητεῖ τὴν τροφήν, καὶ ἐπειδὴ σπανίως αἱ χρειῶν δὲν ὑπερβαίνουσι τοὺς πόρους, καταβάλλονται ἐναγωνίως προσπάθειαι, καὶ ἀμύχανοι συνδυασμοὶ γίνονται πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰσοζυγίου, διὰ προκαταβολῶν, αἵτινες ὅλον τὸν βίον καταβροχθίζουσι. Μέρος τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς εὐφυΐας τοῦ ἀνθρώπου εἶνε προωρισμένον ἵνα συνάπτῃ τὸ παρὸν πρὸς τὸ μέλλον, καὶ καλύπτῃ τὴν μυστικὴν ταύτην ἐργασίαν διὰ καταλλήλων προκαλυμμάτων, καὶ διὰ τοῦ μειδιάματος ὅπερ ὁ κόσμος ἀπαιτεῖ παρὰ πάντων ἐκείνων, οὓς παραδέχεται κατ' ἀνοχήν. Πρόσθετος δὲ ὅτι ἡ ἐπιπλαστος αὕτη γαλήνη εἶνε ἀνάγκη ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς φρονήσεως· διότι ἡ ἐπιτυχία ἐρχεται ἀείποτε πρὸς τοὺς εὐδαίμονας, ὁ δ' ἐπιτρέπων τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπορρήτου τῆς ἐσχάτης αὐτοῦ ἐνδείας, βλέπει αὐτὴν αὐξανομένην ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑπολήψεως καὶ ἕνεκα τῆς δυσφημίας εἰς ἣν περιπίπτει.

Καὶ ὅμως ἡ πενία, καίπερ ἔχουσα τὰς ἀληθινὰς δόνας καὶ τὰς πληγὰς ταύτας, ἔχει καὶ τὰς ἀπολαύσεις αὐτῆς ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἔχει ἰδίαν τινὰ ἀρετὴν φωτίζουσαν, ὑψύσκει καὶ ἐνισχύουσαν τὴν ψυχὴν. Τὸ μέγα ἀγαθὸν τῆς πενίας εἶνε τοῦτο, ὅτι προκαλεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ αἰσθημα τῆς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεως, ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ ἐξάγῃ ἐξ ἑαυτοῦ πᾶν ὃ τι ἔχει καλόν, καὶ νὰ δημιουργῇ αὐτὸς τὸ μέλλον του διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν. Ἀναμφιβόλως εἶνε πως δύσκολον καὶ ὁ ἄριστα κατηρητισμένους ἄνθρωπος νὰ εἰσελθῇ εἰς τὸν βίον ἄνευ τινὸς συνδρομῆς καὶ βοήθειας, τοῦλάχιστον παῖς ὢν ἐβαπτίσθη ἐν τοῖς νάμασι τῆς οἰκογενείας ἢ τῆς κοινωνίας· ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις, ληξιάσης τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀγωγῆς, προσέρχεται πρὸς τὸν κόσμον οὐδὲν ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ὀλιγώτερον τοῦ οὐδενός, καὶ ὅστις ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, βοηθούμενος ὑπὸ τινῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων, εὐνοούμενος ὑπὸ τινῶν περιστάσεων, κατορθοῖ νὰ θέσῃ τὸν πόδα του ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, ἣτις ἡγνώνει αὐτόν, νὰ καταστῇ ἱκανὸς νὰ ζῇ ἐν αὐτῇ αὐτὸς καὶ νὰ συντηρῇ οἰκογένειαν, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰς τὴν πενίαν ὀφείλει τὴν εὐγενεστάτην ἔπαρσιν, ἣν δικαιῶται νὰ ἔχῃ, καὶ τὴν νομιμωτάτην εὐφροσύνην οὐχ ἥτιον, ἢ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ καὶ τὴν περὶ ἑαυτοῦ ὑπόληψιν. Τὸ πρῶτον κέρδος τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας προερχόμενον, δὲν φοβοῦμαι νὰ το εἶπω,

ἔχει τι τὸ ἱερόν, εἶνε ἡ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, εἶνε σπουδαιότητα μεταβολῆ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἢ παρ' ἄλλου χορηγομένη τροφή ἐθεωρεῖτο ὡς φυσικὴν ἐξάρτημα τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ προῖσταμένου ἐπιβαλλομένη ἐργασία ὡς ἐπαχθὴς ζυγός· ἀλλ' ὅτε ὅμως ἡ ἐργασία ἐπανερχεται πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς μεταβιβαζομένη εἰς τροφήν, τότε νοοῦμεν τὴν σχέσιν τὴν μεταξὺ χρειῶν καὶ καθήκοντος, καὶ τότε μόνον δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν μεγάλην καὶ ἀγίαν ἐντολήν, ἣτις δὲν εἶνε ἐντολὴ τῆς δουλείας, ἀλλὰ τῆς ἀπολυτρώσεως: «Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου».

Paul Janet.

Ἐπεταί τὸ τέλος.

Π. Ι. Φ.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΙΘΗΚΩΝ

Ε'

Νοημοσύνη τῶν πιθήκων.

Γνωστωτάτη τυγχάνει ἡ ὀξύτης τῆς ἀκοῆς δι' ἧς ἀντιλαμβάνονται τὰ κατοικίδια ἡμῶν ζῶα τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, εἴτε ἐξ ἄλλων ἀγρίων ζῶων εἴτε ἐξ ἀνθρώπων ἐχθρῶν. Πολλὰκι τὸ τοιοῦτον ἐπεβεβαιώθη ἰδίᾳ καθόσον ἀφορᾷ τοὺς ἵππους καὶ κύνες, οἵτινες μάλιστα ἕνεκα τοῦτου θεωροῦνται καὶ οἱ καλλίτεροι φύλακες. Καὶ οἱ πιθήκοι λοιπὸν τὸ αὐτὸ κέκτηνται προσόν, ἀνεπτυγμένον μάλιστα. Ὁ Λεβαγιάν λέγει ὅτι ὁ κερκοπίθηκος Κές, ὅστις συνώδευεν αὐτόν κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ταξίδια του, ἦτο ὁ ἀσφαλέστερος φύλαξ αὐτοῦ. Καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐν καιρῷ ἡμέρας, προσηγγέλλε καὶ τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον. Ἐκραύγαζε, ἢ δι' ἄλλων σημείων ἐξεδήλου τὸν φόβον του, προτοῦ ἀνακαλύψωσιν οἱ κύνες τὸ ἐλάχιστον. Ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ βλέμματος ἢ ἐκ τῶν κινήσεων τῆς κεφαλῆς του, οἱ κύνες ἐτρέποντο πρὸς τὸ ὑποδεικνυόμενον μέρος, ἐπιδοκιμάζοντες οὕτω τὴν ἀντίληψίν του.

Εἰς τὴν χώραν Τεξᾶς τῆς Ἀμερικῆς οἱ ἵπποι καὶ ἰδίως οἱ ἡμίονοι, φαίνεται, προειδοποιοῦσι τοὺς ταξειδιώτας, ὅτε πλησιαζουσιν ἢ εἰς ἀγρία θηρία, ἢ εἰς ἀγρίους αὐτόχθονας ἰνδούς, ἐνῶ οὐδὲν ἄνευ ἀνησυχουσιν ὁσάκις προσέρχονται ἀνθρωποειπεπολιτισμένοι ἐνδεδυμένοι ὡς οἱ κύριοι αὐτῶν. Ὁ αὐτὸς κερκοπίθηκος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ὁ λόγος, καίτοι ἐξημερωμένος, ὅτε ἤκουεν ὁμίλους του ἀγρίους, ἀπήντα εἰς τὰς φωνὰς των, καίπερ φοβούμενος αὐτοὺς ὅταν τοὺς ἐπλησίαζεν.

Ἡ νοημοσύνη τῶν ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει πι-